

Dr. Liman RUSHITI

ISA BOLETINI DHE KRYENGRITJET SHQIPTARE TË VITEVE 1913-1915

Në radhën e martirëve të kombit tonë, të cilët për idealet kombëtare edhe jetën dhe familjet e tyre i shkrinë është edhe Isa Boletini.

Gjatë Luftës së Parë Ballkanike shtetet fqinje sllave u zgjeruan në dëm të territoreve shqiptare: Mali i Zi 62%, Serbia 82%.

Nga lufta e vazhdueshme e popullit shqiptar për liri e pavarësi, Lufta e parë Ballkanike u bë si një kapa

k i luftës, për liri, shpallja e pavarësisë së shtetit shqiptar, por fatkeqësisht në më pak se në gjysmën e territoreve etnike shqiptare. Kështu shtetet fqinje sllave dhe Greqia okupimin e territoreve shqiptare u zgjeruan: Mali i Zi 62% në të cilën jetonte një popullsi prej 260.000 po aq sa kishte shteti malazez. Nga numri i banorëve në territoret e okupuara 190.000 ishin shqiptarë¹. Kurse Serbia në luftën e parë Ballkanike okupoi 19000 km², (Kosovë e Maqedoni), përafërsisht me një popullsi prej afro 1000.000 shqiptarë. Dihet se në këtë luftë u zgjerua për 82% në territor. Nga kjo shqiptarët ishin të detyruar që luftën për çlirim kombëtar ta vazhdojë edhe pas luftës së parë ballkanike ngase si u tha edhe më lartë, më tepër se gjysma e trejeve etnike shqiptare vetëm sa

¹A. Puto; *Pavarësia shqiptare dhe diplomacia e fuqive të mëdha*, Tiranë, 1978, fq. 503.

ndër okupatorin. E tillaq prijësve të kryengritjeve kundër Perandorisë Osmane ndër ta edhe Isas i ra fati që të vazhdojë luftën më tej. Pra të i prijë popullit të vet në kryengritje të viteve 1913-1915 për çlirimin e tokave të okupuara.

Me vendimet e padrejta të fuqive të mëdha në Konferencën e Londrës jo vetëm që nuk u zgjidh çështja shqiptare, por u la fitili i gatshëm për shpërthimin e luftërave e kasaphaneve të reja. Paria kosovare për shkaqe të njohura u detyruan të tërhiqen në territorin e Shqipërisë. Isa Boletini u gjet për krah Ismail Qemalit. Edhe në Londër, ai kërkoi revidimin e vendimeve të marra atje në dëm të shqiptarëve, por as prezenca e tij te lordi Eduard Grej - i cili e quante Isën xheneral shqiptar, nuk ndihmuan te diplomacia evropiane për të mos i coptuar tokat shqiptare. Shqiptarëve dhe vetë Isën nuk i mbeti tjetër pos të organizohen dhe me forca të mëvetësishme të tentojnë t'i çlirojnë viset e okupuara shqiptare me kryengritje.

Shqiptarët asnjëherë nuk iu nënshtroan okupatorit. Ata në mënyra të ndryshme dhe me armë në dorë bënë rezistencë, duke u përgatitur për kryengritje të përgjithshme. Se punohej për një kryengritje organet ushtarake serbe i kishin indikacionet që në muajin mars 1913, kur Isa Boletini, Bajram Curri, Hasan Prishtina, Sadik Rama, Elez Isufi, Ramadan Zaskoci etj., bënë përgatitjet për një kryengritje të përgjithshme pas shkuarjes së delegacionit shqiptar në Evropë. Qeveria serbe përcillte çdo lëvizje të shqiptarëve, ajo (Serbia) edhe më 1913 nuk ishte tërhequr në vijën kufitare të caktuar nga Konferenca e Londrës, por përkundrazi vendoste posta doganore brenda vendeve shqiptare si në Kukës (aty ku takohen Drini i Bardhë me Drinin e Zi, në Okshtinë, në Çermenik, në rrugën Dibër-Elbasan)². Kur këtij i shtohet edhe Paqa e Bukureshtit e 28.VII.1913, shihen qart tendencat serbe për daljen në detin Adriatik përmes tokave shqiptare. Ushtria serbe nuk pushonte së djeguri të fshatrave dhe të masakrimit të popullsisë shqiptare në trojet e okupuara.

²Dr. Xheladin Shala; *Marrëdhëniet shqiptaro-serbe 1912-1918*. Prishtinë, 1990, fq. 149.

Trojet e Shqipërisë Londinez ishin mbushur me emigrantë kosovarë të cilët, për shkak të gjenocidit që ushtrohej mbi ta, ishin të detyruar që t'i lëshojnë trojet e veta për të shpëtuar kokën. Udhëheqësit kosovarë, të cilët asnjëherë nuk i kishin pranuar kufijtë e Londrës, ishin vënë në veprim për përgatitjen e kryengritjes për t'i çliruar me armë trojet e okupuara. Nga fundi i muajit gusht 1913 diplomacia serbe njoftonte se Isa Boletini, H. Prishtina e Bajram Curri gjendeshin në Vlorë, se H. Prishtina në shtator do të caktohet ministër qeverisë shqiptare, se Isa Boletini, Bajram Curri e Sali Hoxha kishin marrë përsipër organizimin e kryengritjes. Në fillim të shtatorit përfaqësuesit diplomatikë të Serbisë njoftonin për një lëvizje të madhe shqiptare. Kësaj lëvizjeje i jepnin shtytje të madhe prania e Isa Boletinit, Bajram Currit, Elez Isufit, Qazim Lekës, Sadik Ramës, etj. Në këto raporte shprehej nderinjtë dhe brengosje e diplomatëve serbë për humbjen e ndikimit dhe të autoritetit të atyre shqiptarëve, të cilët ishin vegla të Serbisë, si: Prenk Bib Dodës, Marka Gjonit, Arif Hiqmetit e lakejve të tjerë të ngjashëm. Po në këto raporte i preferohej qeverisë serbe që me forca të reja edhe më të mëdha ushtarake të përforcohen viset e okupuara, e posaçërisht vija kufitare nga Dibra deri në Gjakovë, ngase parashihej në një kohë të afërt një kryengritje e madhe.³

Se shqiptarët ishin duke bërë përgatitje për kryengritje dhe ishin të vendosur dhe të gatshëm për luftë që të mos mbesin nën robërinë serbe, se ishin u pa në muajt shkurt-mars 1913. Sipas të dhënave serbe mbi Prizrenin ishin tubuar një numër i madh shqiptarësh të udhëhequr nga Isa Boletini, i cili kishte sjellur nga Durrësi mbi 300 pushkë me 20 arka municion. Në Vlorë ishin tubuar mbi 20 prijsë kosovarë, ndër të cilët më aktivët dhe më me autoritet ishin: Isa Boletini, Bajram Curri, Elez Isufi, Mersi dhe Shaqir Dema etj.⁴ Në bazë të raporteve dhe shtypit evropian, e posaçërisht atij austriak, ndër shqiptarë bëhej fjalë për një

³ DASSIP-Bgd. AO 1913, F-1,D-II-Nr.1-B.

⁴ Liman Rushiti: *Rrethanat Politiko-shoqërore në Kosovë 1912-1918*, Prishtinë, 1986, fq. 159.

revolucion, edhe pse një pjesë e kryengritësve nuk e kuptonin këtë termë. Të gjithë shqiptarët, pa marrë parasysh vendin dhe konfesionin ishin të vendosur që të luftojnë kundër okupatorit serbë dhe mizorive që bënin kundër vëllezërve të tyre në viset e okupuara për çlirimin e vendit.⁵

Kryengritja shpërtheu në fillim të shatorit 1913, kur çetat e kryengritësve zunë në befasi forcat ushtarake serbe, në afërsi të Dibrës të cilët që më parë kishin dijeni se do të shpërthejë kryengritja. Kryengritësit iu drejtuan Dibrës, Strugës, Kërçovës, Gostivarit e Tetovës. Kryengritja shpërtheu në territorin nga Dibra e deri mbi Gjakovë. Kryengritësit brenda disa dite e përzënë ushtrinë serbe nga Dibra, Struga, Kërçova e Gostivari dhe mësyjnë Tetovën, me ç'rast kapën armë e municione dhe zunë robër një numër të konsiderueshëm ushtarësh serbë duke ua marrë armët e municionin dhe ca topa në Peshkopi. Dihet saktë se më 13 shtator kryengritësit çlijuan edhe fshatrat rreth Gostivarit.⁶ Në këtë drejtim forcat kryengritëse nuk mundën ta çlirojnë Tetovën, sepse për ditët derisa u liruan vendet e cekura qeveria serbe pruri forca të mëdha ushtarake nga vende të ndryshme me armë të rënda duke u hodhur në kundërsulm, me ç'rast forcat kryengritëse u detyruan të tërhiqen. Forcat serbe më 19 shtator ripushtuan Dibrën. Forcat kryengritëse shqiptare në drejtimin Prizren-Gjakovë çlijuan Lumën, pjesën e Matit dhe arritën deri mbi Prizren. Disa njësite të vogla kryengritëse arritën deri në fshatin Jazerc të komunës së Ferizajt. Nga 18-20.IX.1913 forcat kryengritëse mbajtën në dorë territore nga Koritniku e deri mbi Prizren e me 20 shtator u detyruan të tërhiqen. Sipas dokumenteve diplomatike serbe, me forcat kryengritëse shqiptare në frontin - Lumë-Prizren-Gjakovë udhëhiqnin Elez Isufi e Qazim Lika, kurse Isa Boletini me 3000 veta kishte sulmuar në frontin e Dibrës, por sipas të dhënave burimore Isa Boletini është parë edhe në frontin e Koritnikut bashkë me Bajram Currin e të tjerë.⁷

⁵*Po aty, dhe AIHU-Bgd.Pop.II, K-13, fq.1. dok.1/55.*

⁶*AIHU-Bgd. Pop.II. K-B1, F-nr.28/1, 13-IX-/1913.*

⁷*AIHU. Bgd. Pop.II. K-115, F-1, nr.11/1.*

Kryengritja e shtatorit të viti 1913, (në të cilën rol të posaçëm pati Isa Boletini) e orientuar në drejtim të Kosovës dhe Vilajetit të Manastirit, me qëllim të çlirimit dhe bashkimit kombëtar, meriton të shihet me tërë seriozitetin e vetë si tentim për lirim dhe bashkim të të gjithë shqiptarëve me trojet e tyre etnike, të cilat u copëtuan nga grabitqarët sllavë e ballkanikë.

Mossuksesit i kryengritjes së vitit 1913 nuk i demoralizoi shqiptarët. Ata nuk e humbën besimin në vete dhe në popull, por edhe më tepër arritën të mobilizohen dhe ta forcojnë rezistencën kundër okupatorëve. Isa Boletini gjendej në Vlorë, për të cilën u lidh shumë por nuk pushoi së bashkuari në Shkodër e në Malësi për të vazhduar misionin e tij patriotik e luftarak. Kryengritja e shtatorit 1913 dështoi, por ky dështim nuk i dekurajoi prijësit shqiptarë. Ata me Isa Boletinin menjëherë filluan punën në tërë viset e okupuara për përgatitjen e një kryengritje të re për çlirimin e viseve të okupuara. Organet ushtarake dhe shtetërore të Serbisë e Malit të Zi me kujdes të posaçëm përcillnin lëvizjet e parisë dhe të popullit shqiptar në Kosovë. Ushtria serbe ra në dijeni se po përgatitet një kryengritje e madhe në tërë Kosovën. Kjo u vërejt që në fillim të vitit 1914. Kështu, më 7 janar, Naçallniku i Qarkut të Kosovës nga Prishtina lajmëronte qeverinë sebe se ndër shqiptarë zhvillohet propagandë e madhe për përgatitjen e një kryengritjeje. Këto i vërteton me faktin se në Vushtrri për këtë propagandë ishte shquar Mulla Rifat Haxhihasani, kurse në Janjevë prifti katolik Nikollë Gllasniqi. Përgatitje të tilla ishin vërejtur në Mitrovicë, Novi Pazar dhe në tërë Kosovën. Të gjithë shqiptarët ishin nën ndikimin e Isa Boletinit, Hasan Prishtinës e Bajram Currit. Po ashtu në këtë raport thuhet se në Has, Lumë e në tërë zonën kufitare me Shqipërinë përgatiteshin për kalim në Kosovë çeta kaçake dhe luftëtarë të tjerë kosovarë të ikur në Shqipëri.⁸ Më 14 janar 1914 Ministria e jashtme e Serbisë informohej nga përfaqësuesit e saj diplomatikë se paria e Kosovës në Lumë kishte nën armë rreth 30.000 kosovarë e lumjanë të gatshëm për një kryengritje në Kosovë, që do të shpërthente në pranverë. Sipas

⁸DASSIP, AO Bgd, D-3, MPJ 7.1.194, nr.636.

vlerësimeve të qeveritarëve serbë, kjo kryengritje do të përfshinte Kosovën dhe Maqedoninë, prandaj kryengritja e vitit 1913, sipas diplomacisë serbe, kishte qenë vetëm si provë e shqiptarëve për një ndërmarje më të madhe në këtë vit. Për këtë shkak Këshilli i Ministrave të Serbisë vendosi të lëshojë një qarkore me të cilën porositen të gjithë nëpunësit ushtarakë në viset e okupuara për t'ua bërë me dije gjithë shqiptarëve të ikur në Shqipëri se mund të kthehen në shtëpitë e tyre pa pasoja, por jo edhe ata "problematikët dhe pasuesit e Isa Boletinit".⁹

Në fillim të muajit mars, qeveria serbe duke pasur të dhëna të mjaftueshme për kryengritje, kur pritej vetëm momenti i shpërthimit të saj bëri përf forcimin e kufijve me Shqipërinë me njësite të reja ushtarake nga brendia e Serbisë, si dhe bëri mobilizimin e rezervistëve e të popullsisë serbe në Kosovë dhe në Serbi, për t'i dërguar në Kosovë dhe zonën kufitare. Në dekadën e dytë të marsit shumë grupe kosovare të armatosura nga Shqipëria ktheheshin ilegalisht në rrethin e Rahovecit, Suharekës, Dragashit dhe në Rrafshin e Kosovës. Të gjitha të dhënat flisnin se kryengritja do të përfshijë Kosovën, Sanxhakun, Rogoznën dhe Sjenicën. Kryengritja shpërtheu më 26 mars 1914 në fshatin Banjë të Rahovecit, e cila së shpejti u zgjerua, por jo në përmasat e parapara dhe zgjati deri në fillim të muajit prill. Në Rrafshin e Kosovës kryengritja po ashtu kishte filluar më 26 mars në Vushtrri nën udhëheqjen e Zenel Beut. Këta kishin për qëllim të depërtojnë në Drenicë dhe në drejtim të Kollashinit.

Kryengritja e Banjës nuk mori përmasat për të cilat paramendoj qeveria serbe dhe u shua me gjak. Për një kohë të shkurtër u shkatërruan shumë fshatrave me artileri, dhe u bënë masakrime në mëdha të popullsinë shqiptare.¹⁰ Edhe kjo kryengritje ishte e përgatitur dhe e udhëhequr nga paria kosovare: Isa Boletini, Hasan Prishtina, Bajram Curri etj, kurse në Banjë si prijës i kryengritjes ishte shquar Sadri Abazi nga fshati Kërvasari.

⁹*Po aty.*

¹⁰*DASSIP, AS. MPB dok.81, 2141, 877 28.III.1914; L.R. v.c171.*

Gjendja politike në trojet shqiptare e shkaktuar edhe me vendimet e qendrave të vendosjes në dëm të popullit, sa vinte e keqësohej. Si pasojë e këtyre vendimeve shqiptarët u detyruan që me armë në dorë të mbrojnë dinjitetin kombëtar.

Paria shqiptare e cila i kishte pri popullit në luftëra kundër Perandorisë Osmane, edhe tani, me dinjitet, kryente detyrën e vet patriotike duke i organizuar e duke i prirë popullit në luftë kundër okupatorëve sllavë. Kjo shihet nga kryengritja e pareshtura të viteve 1913, 1914 dhe kryengritja e shkurtit e vitit 1915, e cila në popull njihet si Kryengritja e Zhurit, që filloi më 12.II.1915 me një front të gjerë nga Malësia e Gjakovës e deri në Dibër. Sulmi më i furishëm ishte në drejtim të Prizrenit, sektorin kryengritës të të cilit e udhëhiqte Hasan Prishtina. Kryengritësit e këtij fronti e detyruan ushtrinë serbe të tërhiqet në panik deri në Prizren. Edhe kjo kryengritje u shua shpejt për shkak të koncentrimit të madh të forcave të ushtrisë serbe në Kosovë gjatë Luftës së Parë Botërore. Në shuarjen e kryengritjeve shqiptare të viteve 1913-1914 dhe 1915 u angazhua edhe ushtria malazeze.¹¹

Se çfarë forca ushtarake morën pjesë për shuarjen e kësaj kryengritjeje flet edhe e dhëna se qeveria e Serbisë më 28.XII.1914 iu kishte dhënë urdhër telegrafik organeve ushtarake për të qenë në gjendje gatishmërie me që "po afrohet çasti kur do të jemi të detyruar ta okupojmë Elbasanin, Matin e ndoshta edhe Durrësin... që kur të jepet urdhëri ky aksion të kryhet sa më shpejt..."¹² Kjo tregon për koncentrimin e forcave serbe në këto territore, prandaj edhe forcat kryengritëse, duke pasur parasysh përgatitjen ushtarake të shqiptarëve, nuk ishin në gjendje të bënin më shumë pa ndonjë aleat të fortë të jashtëm.

¹¹ Dr. Liman Rushiti, v.c. 171; Dr. Bogumill Hrabak; *Albanija od Julske krize do proleća 1916 na osnovu ruske diplomatske gradje OBELEŽJA-6, Prishtinë, 1973, 121, Nikola Popović; Odnosi Srbije i Rusije u P.S.R. Bgd.1977, B5.*

¹² L.R. v.c. fq.171.

Sot kur përkujtojmë Isa Boletinin në 80 vjetorin e vdekjes shëmbëllyra e tij dhe e tribunëve të popullit mbeten fanar se si duhet luftuar për lirinë e atdheut.

Dr Liman RUSHITI

ISA BOLETINI AND ALBANIAN UPRISINGS IN 1913-1915

SUMMARY

The geographic map of the Balkans changed at the First Balkan War. The Slavonic neighbouring countries and Greece, seeing the political circumstances in the Balkans, formed an alliance as if to fight against the Ottoman Empire, but in fact it was an alliance against the Albanians for territorial expansion to the detriment of Albanians' territory. The result of the First Balkan War was that Montenegro expanded its territory to 62% and its population to 100%, Serbia expanded its territory to 82% and almost to one million Albanian inhabitants.

The role of Isa Boletini in preparation, supply with arms and leading the Uprising of September 1913 was very great. Together with Hasan Prishtina, Bajram Curri, Elez Isufi, Sadik Rama and many others, even after the defeat of the uprising of September 1913, he did not give up his fighting, but continued further on the struggle for liberation of the occupied regions by Serbia, Montenegro and Greece. Thus in March 1914 an uprising burst out in the vicinity of Rahovec, the so-called Banja Uprising, and Isa Boletini had a great role here as well. Boletini played an important role in the uprising of Zhur in February 1915, which was organised by Hasan Prishtina.

The reason the Albanians did not manage to free their occupied land, in my opinion is that the military force was on favour of the Balkan Alliance, and the Albanians did not enjoy any support from abroad.

The example of the efforts of Isa Boletini and the war for liberation of the occupied land, for an Albanian state in the whole Albanians' land, his war has served as a light-house to all patriots, the way one ought to fight for the fatherland. Only death stopped him, as he was betrayed by the Montenegro king. He was killed only two hours before Podgorica was occupied by the Austria-Hungarian military, on 23 January, 1916.